Sombor Memorial Book

Ḳehilat Sombor be-ḥurbanah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Shpitser, Eliyahu, ha-Levi.
TITLE	Kehilat Sombor be-ḥurbanah : dape-zikaron li-ḳedoshe ha-ḳehilah / me-et Eliyahu ha-Leṿi Shpitser.
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : [E. Shpitser], 1970 (Yerushalayim : Sh. 'Uzi'el)
DESCRIPT	29 p. : ill. ; 21 cm.
SUBJECT	Jews -- Serbia -- Sombor -- History. Sombor (Serbia) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Serbia -- Sombor.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהלת סומבור בחורבנה

ק ה ל ת ס ו מ ב ו ר ב ח ו ר ב נ ה

דפי-זכרון לקדושי הקהלה

מאת

הרב ד"ר אליהו הלוי שפיצר, עו"ד

י ר ו ש ל י ם

תש"ל - 1970

ד"ר א. שפיצר
רחוב הרב ריינס 17
טלפון מס' 53463
<u>ירושלים</u>
ישראל

דפוס: ש עוזיאל ירושלים

נר ה׳ נשמת אדם!

יזכור

יזכור אלהים נשמות בני משפחתי שניספו בשואה:

תאריך הפטירה	מקום הפטירה	הקירבה המשפחתית	השם

ונשמת כל קרובי וקרובותי הן מצד אבי והן מצד אמי הן שהומתו והן שנהרגו הן שנשחטו ושנשרפו ושנטבעו ושנחנקו על קידוש השם, בעבור שאתן צדקה בעד הזכרת נשמותיהם ובשכר זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב, שרה רבקה רחל ולאה, ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן.

- - - - - -

יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום נקמת דם עבדיו השפוך!

תוכן הענינים

זכור את אשר עשה לך עמלק -
זכור בפה ואל תשכח בלב
(ספרי, דברים כ"ה, י"ז)

ב"ה, ירושלים, סיון תש"ל

הערות - פתיחה

נפגעי השואה אינם מסוגלים לשמש חוקרים, היסטוריונים ומשוררים, לאותה התקופה האיומה בה היו חיים. - דינם כדין עדי ראיה שמחובתם להעיד על מה שראו במו עיניהם. אין הם מסוגלים להבין, להסביר ולבטא כראוי את כל מה שעבר עליהם, אך מסוגלים וחייבים הם לספק חומר לחקר השואה, לכתיבת ההיסטוריה, לשירה של קינה ואבל ולהנצחת זכר החורבן לכל הדורות הבאים. כאחד מעדי הראיה של השואה ממלא אני את חובתי האלמנטרית בבואי לתאר כאן את "קהלת סומבור בחורבנה" - ולא את קהלת סומבור בבנינה - שהיתה אחת הקהלות המפוארות במחוז בצ'קה, ביוגוסלביה (הונגריה), ושבה עמדתי על משמרתי, כרב וכמורה, בשנותיה האחרונות.

בשנים 1938-1941 כיהנתי כרב אזורי של קהלת פרבוץ' והגלילות שבקרבת סומבור ולאחר מותו של הרב בסומבור, בשנת 1939, הוזמנתי מזמן לזמן למלא את תפקידי הרב גם בקהלה זו. בשנים 1942-1944 גרתי בסומבור וכיהנתי בה כרב בפועל לפי התקשרות חוזית עם הקהלה - התקשרות שנוצרה בנסיבות של שעת חירום ושלפי התכנית היתה צריכה להביא לנורמליזציה של היחסים בתום המלחמה. המאורעות שינו את התפתחות העניינים והצדדים להתקשרות זו נשארו רק "זורעים בדמעה", ולכלל "ברינה יקצורו" לא הגיעו.

דפי-זכרון אלה הוכנו על ידי, במלאת 25 שנים לסיום מלחמת העולם השניה ולשחרור אסירי המחנות, לפי בקשת רבים משרידי קהלת סומבור הרוצים להוריש לבניהם ולבני בניהם מסמך מודפס כלשהו שיש בו מעין נר תמיד ומצבת עולם ליקיריהם - קדושיהם שניספו בשואה.

מי יתן ואצליח לזכות את הרבים בדפים צנועים אלה - שמטרתם לשמש תחליף לספר זכרון - והיה זה שכרי.

ד"ר א. שפיצר

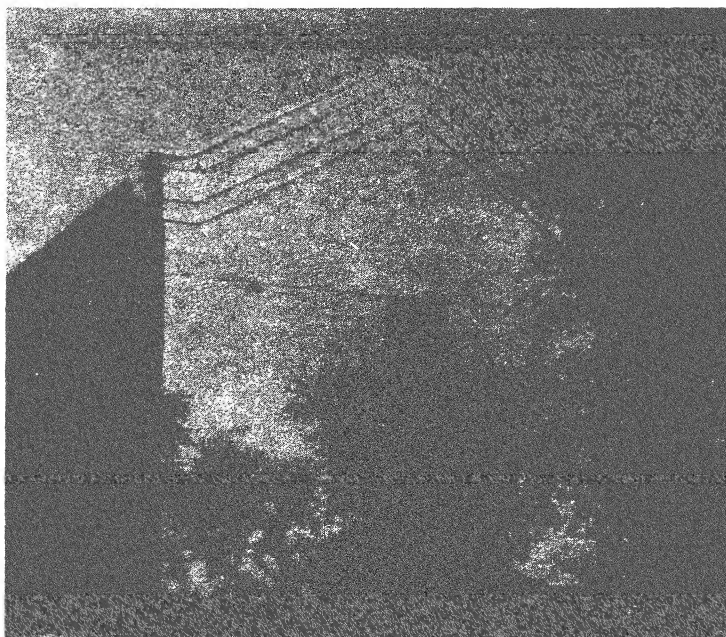
א
תולדות הקהלה
(סקירה תמציתית)

התקופה 1828-1928

בשנת 1928 הופיע ספרו של ד"ר שמעון גוטמן ז"ל בסומבור, רב הקהלה באותה התקופה, בשם "תולדות היהודים בסומבור - למלאת מאה שנים לקיומה של החברה קדישא". בספר זה מספר המחבר על התישבותם של היהודים הראשונים בסומבור החל משנת 1789 ועל תולדות הקהלה היהודית המאורגנת בתקופה של מאה שנים - משנת 1828 עד שנת 1928. בפרק השלישי מסכם המחבר תקופה זו וכותב, בין היתר:

"שנת 1828 מהווה מפנה בתולדות יהודי סומבור. אם כי היו יהודים בסומבור החל משנת 1789 ומסגרת הקהלה היהודית נראתה כבר בשנים הראשונות של המאה ה-19, הרי מבחינה פורמלית התארגנה הקהלה רק בשנת 1828. האנשים שטיפלו בעניניו הראשונים של הצבור היהודי בסומבור - כגון הסדרת עניך בית הקברות ובנית חדר המתים, הקמת בית הכנסת ובית השוחט והחזקתם, הסדרת עניני התפלות בצבור, המסים וכו' הכינו, בודאי, רשימות בכתב על עבודתם, כי הרי חייבים היו לתת דין וחשבון לציבור על מעשיהם. אולם, מרשימות אלה לא נשארה בידינו אף אות אחת. ...בכל הבעיות האלה הביאה שנת 1828 את המפנה. בשנה זו מכינה הקהלה את תקנותיה הראשונות באותיות עבריות ובשנה זו מתחילה לנהל פרוטוקולים מכל אסיפה שנתית. כמו-כן, בשנה זו פותחת הקהלה פנקסיה הראשונים שבהם רשומים שמות חבריה, המסים השונים לבית הכנסת וכו'...צורת החותמת של הקהלה מענינת מאד. במרכזה מגן דוד שבתוכו אותיות צז (קומוניטס זומבוריאנזא) ושמעליו כתר אצילות בן 5 כוונים. המלים העבריות של החותמת: "קהל עדת ישורן בעיר זאמבאר". ב-4 זויותיו החיצוניות של המגן דוד מצויות 4 האותיות של שנת הלוח העברי: תקפז (היינו: 1827/28)...לניהול פנקסי הלידות, הפטירות והנישואין - בהתאם לחוק משנת 1851 המחייב ניהול פנקסים אלה - חיפשה הקהלה מורה לדת המסוגל למלא גם תפקיד זה. המורה ומנהל הפנקסים האלה היה

ברגר ד' וולף שנבחר ע"י הקהלה ב-22.10.1853....המנהל השני של פנקסים אלה פעל כבר בתור רב. היה זה כהן דוד שהפרוטוקול על בחירתו לא נשאר בידינו. עכ"פ, עובדה היא, כי בפרוטוקול מ-26.4.1862 נרשמה החלטה על בנית בית כנסת. ...הרשימות שברשותנו אינן מדברות על תאריך חנוכת בית הכנסת. מתוך שמועות ידוע לנו, כי חנוכתו החגיגית נתקיימה בשנת 1866 וכי למאורע זה הוזמן הרב המפורסם של סגד, ליפוט לב, אשר ביצע את טכס החנוכה בשיתוף עם הרב המקומי, כהן דוד. ...בשנת 1877 פורשים מהקהלה כ-20 יהודים ומיסדים קהלה אורטודוכסית נפרדת. אפשר היה לחזות מראש, כי אין תנועת פרישה זו יכולה להתקיים. לא זו בלבד שמבחינה חמרית עמדה הקהלה החדשה על בסיס רעוע - אם כי היו בה גם מספר חברים בעלי אמצעים - אלא, ובעיקר, לא היתה זכות קיום לגוף חדש זה מחמת העובדה שהפרישה לא באה מטעמים דתיים, כי אם מטעמים אחרים. ...בישיבת הקהלה מ-18.8.1878 הודיע ראש הקהלה שקיבל הודעה מן הצד השני שברצונו לחזור למסגרת הקהלה. ...הרב דוד כהן נפטר ב-15.8.1884...הובא למנוחת עולמים בבית הקברות של סומבור...עד לבחירת רב חדש נתבקש הרב בליץ מבזדן למלא את תפקידי הרב. ...בחירת הרב התקיימה ב-26.1.1887 והתוצאה היתה שהקהלה בחרה בד"ר מיכאל פישר, הרב משימאד, כרב האזורי של סומבור. הרב החדש נכנס לתפקידו בספטמבר אותה שנה במסגרת טכסים חגיגיים רבים. ...בקהלתנו נוסדה החברה קדישא כגוף נפרד בשנת 1828. עד לשנה זו לא היה צורך בכך מפאת המספר הקטן של יהודי סומבור. ההנהלה שטיפלה בעניני הקהלה דאגה גם לעניני הקבורה. גם בית הקברות ניתן על שם יהודי סומבור, מכיון שלא היתה קיימת עדיין חברה קדישא. החברה נוסדה כגוף נפרד בה בשנה כשהקהלה התארגנה באופן רשמי ודבר זה קרה בשנת 1828. ...בישיבתה מ-20.2.1927 החליטה החברה, כי בשנת 1928 בתום 100 שנים לקיומה תחוג את יובלה המאה וכי כותב שורות אלה יתבקש לכהוב את תולדות הקהלה..."

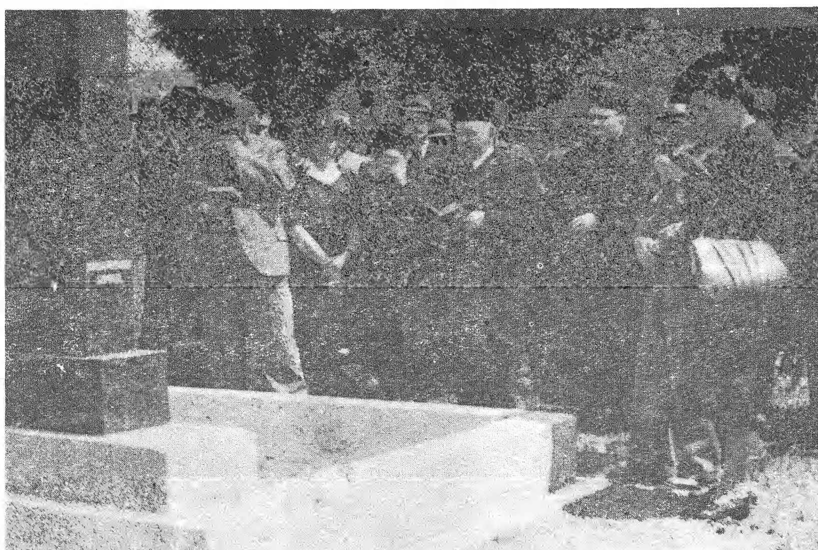
בית הכנסת בסומבור (צולם לאחר שנהפך לבית ספר כללי ע"י המשטר החדש שקם ביוגוסלביה בתום מלחמת העולם השניה.)

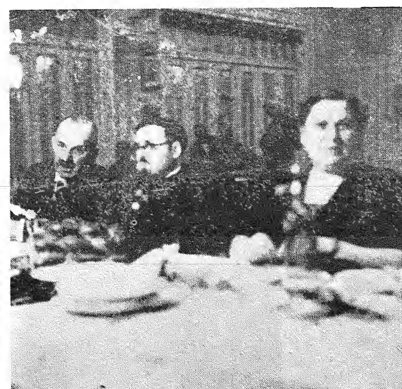
חדר המתים שליד בית הקברות בסומבור

התקופה 1928-1944

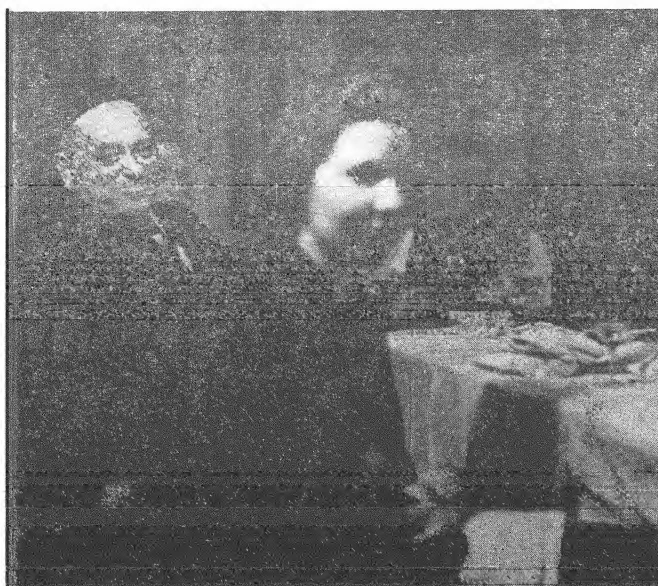
הרב ד"ר גוטמן כתב את תולדות הקהלה היהודית בסומבור עד שנת 1928. הוא כיהן עוד כ-10 שנים כרב הקהלה ובשנת 1939 נפטר באופן פתאומי. בעשר שנות כהונתו אלה התנהלו אמנם עניני הקהלה על מי מנוחות, אך המאורעות ההיסטוריים באירופה - עלית הנאצים לשלטון בגרמניה וההתפתחויות שגרמו למלחמת העולם בשנת 1939 - השפיעו, כמובן, גם על חיי הקהלה בסומבור. השפעה זו באה לידי ביטוי בפעילות ערה בשטחים שונים, ובעיקר, בהתארגנות קבוצות נוער לחינוך ציוני ולעליה מעשית. הרב ד"ר גוטמן ערך ביקור בארץ-ישראל והדיווח על רשמי מסע זה הגביר את הפעילות הציונית בכל שכבות הצבור היהודי בסומבור. קבוצה אחת עלתה ארצה בדרך בלתי ליגאלית. קבוצה אחרת עסקה בהגשת עזרה לאניות המעפילים שעברו דרך הנהר דנובה ביוגסלביה וקיבלו אספקה בבזדן שליד סומבור. בקבוצה הזאת פעל גם הציוני הותיק מר בן יום-טוב ברוייר שחי אתנו היום בירושלים ושחיבר דו"ח מפורט על כך. תמוה הדבר, שאין פעילות זו מוזכרת במפורש בספרו של חיים לזר-ליטאי "אף-על-פי" שהוצא לאור בשנת תשי"ז ע"י מכון ז'בוטינסקי בת"א, רוח הזמן השתקפה גם בלימוד אינטסיבי של השפה העברית וכן בהגשת עזרה מכל הסוגים לפליטי גרמניה שהגיעו לסומבור בדרכם לארץ-ישראל או לארצות הגירה אחרות. - על חיי הקהלה בתקופה זו בשטחים מסויימים (פעילותן של תנועות נוער ציוניות והתארגנותה מחדש של הקהלה האורטודוכסית הנפרדת בסומבור) מספר אחד מבני הקהלה במאמר המובא כנספח לדפי-זכרון אלה. - בשנת 1941 פרצה המלחמה בין גרמניה ויוגוסלביה וכתוצאה מכך נכבש מחוז בצ'קה ע"י הונגריה. בעקבות כיבוש זה באו רדיפות, מעשי רצח ומחנות עבודה ליהודי המחוז ובכך החלה התקופה הגורלית בחיי קהלת סומבור, שמנתה כ-1200 נפש - תקופה שנסתיימה בגירוש יהודי העיר והסביבה באביב 1944.

טכס גילוי המצבה על קברו של הרב
ד"ר ש. גוטמן ז"ל, בשנת 1940,
בהשתתפות הרב שפיצר והחזן שפסר.

חתונה במלון "סלובודה" ב–1940.
מימינו של הרב שפיצר יושב אחד
מנכבדי העדה, ומושי הי"ד, שנרצח בעת
כיבוש העיר בשנת 1941. משמאל:
החזנים שפסר ובירנבאום הי"ד.

ב
ימיה האחרונים של הקהלה

קהלת סומבור נחרבה בחודש ניסן תש"ד. פעולות החיסול היו מתוכננות ביסודיות גרמנית והתהליך כולו נסתיים תוך שבועיים בערך. פרסום גזירת הטלאי הצהוב שימש מבוא לשורה של צווים נגד היהודים ובישר את התקרבות השואה. בשבת שלפני חג הפסח היה הטלאי הצהוב הנושא המרכזי בכל בתי היהודים בעיר. הכל דיברו על תופעה היסטורית זו החוזרת בתקופות שונות ועל משמעותה האקטואלית בימי שלטון הנאצים. גם אני הקדשתי חלק של הדרשה המסורתית ב"שבת הגדול" לנושא זה, כדי לעודד את הצבור ולהכשיר את הלבבות לנשיאת הטלאי הצהוב מתוך אמונה דתית וגאוה לאומית.
גזירות רדפו גזירות ושמועות רדפו שמועות. אפשרויות העבודה והתנועה של יהודי המחוז נצטמצמו מיום ליום וכל החיים, של הפרט ושל הכלל, התנהלו באוירה מחושמלת הקרובה להתפוצצות. הכל הרגישו כי שעת האפס מתקרבת וכי יש להתכונן לגירוש כללי. לא יכולנו ולא רצינו להאמין שגירוש פירושו השמדה פיסית - כפי שהודיעו תחנות רדיו שונות של ארצות "האויב" שההאזנה להן היתה כרוכה בסיכון רב. - שפרות התעמולה הרשמיים של בודאפסט - בסיוע מוסדות יהודיים מסוימים ששיתפו פעולה עם השלטונות - הצליחו לשכנע אותנו שהמדובר הוא בגירוש למחנות עבודה. מסיבה זו לא נענינו לקריאות הבריחה וההצלה שהגיעו אלינו מארגוני המחתרת של סרביה הכבושה. סמכנו על נסים ונכנענו לגורל. עשינו את מה שהיהודי עושה בכל עת צרה. שמנו מבטחנו בה' וישבנו בחיבוק ידיים. - התפילות בצבור נתקיימו כסדרן ומספר המתפללים גדל מיום ליום. ידענו היטב כי אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים. נעשו כל ההכנות לחוג את חג הפסח כהלכתו. היה זה חג המצות, אך לא זמן חירותנו. בערב החג הופיעו כל בכורי הקהלה לסעודת "הסיום" המסורתית. הסיום נערך אותה השנה במסכת בעלת שם אקטואלי: "מכות". מסכת זו מסתיימת, כידוע, בסיפור מפורסם על ר' אלעזר, ר' יהושע ור' עקיבא שביקרו בהר הבית ששמם וראו שועלים יוצאים מבית קדשי הקדשים. השנים הראשונים בכו ור' עקיבא צחק. ר' עקיבא הסביר: משנתקיימה נבואתו של אוריה "לכן

בגללכם ציון שדה תחרש" משוכנע אני שתתקיים גם נבואתו של זכריה "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים". על כך ענו חבריו: "עקיבא ניחמתנו, עקיבא ניחמתנו" (מכות כ"ד, ע"ב) כשסיימתי את המסכת ציטטתי את ההלכה האומרת: "היה בנו לפדות והגיע עת לעלות לרגל ואין לו כדי לזה ולזה פודה את בנו ואח"כ עולה לרגל, שנאמר וכל בכור בניך תפדה, ואח"כ ולא יראו פני ריקם" (רמב"ם ה' בכורים פי"א, ה' ו') ולציטטה זו הוספתי דברים ברוח זו: אנו מאמינים בדברי ר' עקיבא והם מנחמים גם אותנו. אנו יודעים היטב שבבוא הזמן תתקיים נבואת הגאולה ונזכה לעלות לרגל. אולם, תפילתנו היא עתה שההשגחה העליונה תפעל לפי ההלכה האמורה. עם ישראל הוא בנו בכורו של הקב"ה - כפי שנאמר "כה אמר ה' בני בכרי ישראל" (שמות ד', כ"ב) - ויש לפדות את הבכור תחילה מידי צורריו ולבנות לאחר מכן את ביהמ"ק לצורך עליה לרגל. מי יתן וה' יפעל ברוח הלכה זו. הדמעות ולחשי התפילה שפרצו לשמע הדברים האלה נתנו פורקן למועקה הכבדה שבלב המסובים והביאו לידי ביטוי את ההרגשה הכללית ששררה בצבור היהודי כולו.

שמונה ימי החג עברו עלינו בשקט מתוח, בשקט המבשר סערה. היהודים העדיפו לא לצאת מבתיהם ולהתכנס אך ורק לתפילות בצבור. בית הכנסת נתמלא במיוחד ביום האחרון של החג כשמזכירים נשמות וכשהרב נואם לפני תפלת "יזכור". בגמר התפילה שוחחתי עם מספר אנשים שליוו אותי הביתה והבעתי לפניהם את החשש, שמא היתה זו התפילה האחרונה בצבור כזה והדרשה האחרונה שלי לפני הגירוש. חשש זה נבע במיוחד מדבר שקרה באותו היום, דבר שאיפיין את המצב והצביע על מה שעלול להתרחש בשעות ובימים הקרובים. הודיעו לי על מותם הפתאומי של שני אחים בעת ובעונה אחת ונתבקשתי להשתתף בהלוויתם. היו אלה שני אחים מבוגרים, מפגרים בשכלם, שחיו בבית אחותם והיה זה סוד גלוי שהם הורעלו ע"י אחותם, מכיון שקציני צבא "יעצו לה" לעשות כן מתוך רגשות של "רחמים". ההלוויה שהתקיימה ביום החג האחרון ("יו"ט שני של גלוּגּוֹת") גרמה לדכאון כללי בין יהודי העיר.

למחרת החג הורגשה תכונה רבה ברחובות הסמוכים לבית הכנסת ולמוסדות הקהלה. קציני ס.ס. ואנשי הבולשת הנאצית טיילו

ברחובות ועקבו אחר תנועת היהודים שבסביבה. יהודי העיר ישבו כבר על מזוודותיהם וציפו לשעת האפס. בערב שבת ישבתי במשרדי ושוחחתי עם פרנסי הקהלה על דא ועל הא. החלונות היו פתוחים - בהתאם להוראות - בגלל פעילות אוירית באזורים הסמוכים. קציני ס.ס. עברו ליד החלון והציצו לתוך החדר. מבטם העיד על מחשבתם. השטן מעדיף לשחוק ולחייך, כי עצם הופעתו מדברת. אמרתי לאנשי שיחי: ובכן, רבותי, הגיע זמן "קריאת שמע". הלכנו עוד לבית הכנסת וקבלנו את השבת במנין מצומצם. חזרנו הביתה, קידשנו על היין והספקנו לסיים סעודת שבת. כעבור שעה קלה נשמעו דפיקות בדלת ואנשי המשטרה והבולשת הופיעו. מלאכי השלום מלאכי העליון שהזמנתים זה עתה נעלמו ופינו מקום למלאכי החבלה. אלה פקדו עלי לארוז חפצי ולהצטרף אליהם. נפרדתי מאשתי ז"ל ומן השכנים ואמרתי לכולם: ה' עמנו! נלקחתי אל בנין הגימנסיה. שם מצאתי את כל הגברים של הקהלה היהודית בסומבור. ישבנו כל אותו ליל שבת בספסלי בית הספר. למחרת, ביום השבת, העלו אותנו על מכוניות משא והועברנו למחנה ריכוז באחת הערים הקרובות: בצ'קה טופוליא. בעלותי על מכונית המשא נתקל מבטי במנהל הגימנסיה שהסתכל להנאתו דרך החלון. היה זה אציל הונגרי ואיש מדע שעוד לפני כמה שבועות שוחחתי אתו בידידות ושידע להעמיד פנים של מנהל טוב היודע לכבד רב הבא להורות דת בגימנסיה שלו. הוא הסתכל עתה באדישות ושתיקתו היתה כהודאה בכך, שליבו שלם עם כל המתרחש. - במקום הריכוז החזיקו אותנו מספר ימים. הובאו יהודים מכל הסביבה ונערכו פעולות מיון וסווג. יום-יום שמענו על מקרים של התאבדות. הנאצים ניסו להרגיע אותנו שאין לנו מפני מה לחשוש, כי המדובר הוא רק בגיוס כוחות עבודה במסגרת המאמץ המלחמתי. - בחוג של אנשי סומבור קיימתי שיחות בפרקי תנ"ך והיסטוריה יהודית וניצלנו את הזמן לעסוק במחשבת ישראל, כדי לספק מזון רוחני שיש בו כוח ועידוד למיואשים שבינינו. - כעבור ימים מספר הגיעו גם הנשים וידענו שאין עוד יהודים בסומבור. צעדנו לתחנת הרכבת והוכנסנו לקרונות משא בתנאים הדומים להובלת בהמות. נסענו כמה ימים בצפיפות איומה ובלי מזון ומים. יחידים התחילו להשתולל, לגדף ולקלל. היו אלה סוג של אנשים שהנביא מהאר אותם במלים אלה:

"..והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו.." (ישעיה ח', כ"א). אחרים דיברו על בריחה והתאבדות. הרציניים שבינינו - ורובם היו רציניים - החזיקו מעמד בכבוד וסבלו בשתיקה. הם פנו לבודדים

המתפרעים ובקשו מהם להתנהג בסדר לכבוד הרב והחזן שנמצאים אתם בקרון. הצבור רצה לשמוע מה בפי הרב בשעה חמורה זו. הסברתי להם שישנם אמנם מצבים בהם ההתאבדות אינה חטא - והדוגמה הקלסית לכך נמצאת בפרשת מותו של המלך שאול, אולם אין אנו יודעים בדיוק לאן אנו מובלים ומה הגורל שמחכה לנו. על מצבנו אנו - כשקיימים ספיקות וחששות רציניים - אמרו חז"ל: "אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות י' ע"א). עלינו, איפוא, להתפלל ולבקש רחמים ואני מציע שנתפלל בדברי דוד אל גד: "אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו מאד וביד אדם אל אפולה" (ד"ה א' כ"א י"ג) יהי רצון שלא ניפול בידי הנאצים ואם נגזר עלינו למות, מוטב שנמות בידי שמים. אמרנו וידוי, שקענו בתפלה חרישית ושתקנו עד לסוף המסע - עד שהגענו לתחנת אושביץ, היא תחנתו המפורסמת של "הפתרון הסופי".

יהודים מסביבת סומבור מובלים
למחנות השמדה (אפריל–מאי 1944)

ג
אסירי עולם*

אסירי מחנות הריכוז - ככל בני אדם יושבי חושך וצלמות - אינם משתחררים לעולם. אין קץ לסבלותיהם ואין מרפא לפצעיהם, הם נשארים כבולים בעבותות הסיוט כל ימי חייהם. אסירי עולם הם בנפשם. הזמן מטשטש אמנם את התמונות, אך אינו מחסל את המחשבה. התמונות המתרחקות מן העין מצטרפות לגנזי הנסתרות של הנפש. במקום הראייה באספקלריה מאירה, באים ההרהורים שבלב המעסיקים את בעליהם בשעתם הפנויה - בשכבם ובקומם ובלכתם בדרך - מתישים את כוחם ומקצרים את חייהם. אין אלה אותם ההרהורים הרגילים המסתיימים בראיית חלומות חולפים. המדובר הוא כאן בהרהורים, שהראייה קדמה להם ושאינם אלא זכרונות ומחשבות מן המציאות האכזרית של התקופה. הרהורים אלה פצעי נפש הם, קרעים שבלב שלעולם אינם מתאחים.

אושביץ

עוזבים את קרונות הרכבת ומסתדרים בשורה. קצין ס.ס. עומד באמצע המגרש ואנו עוברים לפניו. עינו הנוצצת מאשר השנאה בוחנת כל אחד מאיתנו וידו האכזרית מצביעה ומכוונת את הנבחנים לצד ימין או לצד שמאל. העומדים בצד שמאל, זקנים והולים, נוסעים במכונית. הנאספים בצד ימין הולכים ברגל. רבים מסתמכים על מצב בריאותם ומבקשים לנסוע במכונית. מבוקשם ניתן להם ביד נדיבה. כעבור מספר ימים, יודעים אנו את פשר הדבר. האסירים הוותיקים מסבירים לנו, כי המיון שעל המגרש אינו אלא חריצת

---

* מאמרי זה ("אסירי עולם") המופיע בספר "מבט לאחור" (קובץ ליובלו של ד"ר עזריה, הוצאת "אלף", ת"א, תשכ"ג) והמהווה כאן המשך מבעי לפרק הקודם, מובא בשינויי-נוסח מסויימים שמטרתם התאמה למסגרת החדשה, תיקון טעויות ושיבושים והשמטת אי-אלה דברים מיותרים או בלתי מדויקים.

גזר דין. הרוצח מעביר קרבנותיו תחת שבטו וחותך קצבה לכל אבריו. הוא פוסק מי יחיה ומי ימות. השורות הארוכות שבצד שמאל, צועדות אלי מרומים דרך ארובות המשרפות. זהו "הפתרון הסופי" של הרייך השלישי. אנו מסרבים להאמין ושואלים בתמימות: היתכן כדבר הזה? האם מן השמים נגזרה הגזירה? זוהי השאלה הנצחית!

ויסטגירסדורף

אנו נושאים בעול השיעבוד - כל אחד במקום העבודה שלו. אני וידידי הרב ד"ר קליין ז"ל עובדים בסנדלריה. אסיר בשם הסמלי "מוריץ", יהודי פיקח וטיפוס של מנהיג, פועל כלבלר ראשי במיפקדה האזורית של המחנה ומשפיע לטובה על מצבנו. באחד הערבים ככריזים על מיסדר מיוחד. יושבי המחנה נערכים למיסדר על המגרש המואר ועומדים דום. מובא נער המואשם בנסיון בריחה ומעמידים אותו ליד הגרדום העומד בצד המגרש. מפקד המחנה מצווה עלינו להפנות את מבטנו לכיוון הגרדום. המפקד הראשי, ה"אוברשטורמבנפיהרר", מצביע על הנער וצועק לעבר משרתיו: "העלוהו! חיש מהר! אין זמן". הקאפו הראשי, יהודי הונגרי, משמש תליין ומבצע את הפעולה ללא היסוס. הגויה תלויה על החבל. אבי הנער עומד בשורה ומסתכל. מפקד המחנה מצווה עליו לגשת ולהוריד את גופת בנו. האב מטפל בבנו טיפול של חסד אחרון ואנו חוזרים למקומות שלנו. בלילה זה, ליל שבת, ובלילות הבאים הבאים אחריו, אין המחזה נעלם מנגד עינינו. התליין היהודי, הסדיזם הגרמני, האב והבן האומללים אינם נשכחים לעולם.

ראש השנה ויום הכפורים מוצאים אותנו במחנה זה. אחרי העבודה מתכנסים אנו בחשאי להתפילה בציבור, כשליד הדלתות הסגורות עומדים השומרים שלנו. אין מחזור, אין שופר ואין טלית. יש רק דמעות ותפילות שבלב. שליח הציבור, החזן המנוסה של קהילת סומבור, יעקב שפסר ז"ל, מתפלל בקול דממה דקה ובסלסולים קורעי-לב. הוא מתפלל מתוך הזכרון שלו והציבור מתפלל עמו בחרדת קודש ובבכי חרישי. בליל "כל נדרי" נואם אני במסגרת התפילה שבציבור. דברי-דברים של קבלת הדין הם. אני נוגע גם בבעית האקטואלית של גניבת מזון איש מרעהו ובהקשר זה מביא אני את המחלוקת שבין בן פטורא ור' עקיבא: "שנים שהלכו בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם מתים ואם

שותה אחד מהם מגיע לישוב" (ב"מ ס"ב, ע"א). הויכוח הוא שם, אם "מוטב שישתו שניהם וימותו" או "חייך קודמים לחיי חברך", ואני מגיע למסקנה שלגבי מצבנו אנו אין כל ויכוח והכל מודים, שאין אסיר רשאי לקחת את פת חבירו, כדי להאריך את חייו על חשבון חיי חברו. אני מסיים בדברי ברכה ועידוד ובתפילה לשלום כולנו. ביום הכפורים אין אנו נוגעים באוכל והגרמנים אינם מבינים, כיצד אנו, היהודים הרעבים, מסוגלים לעשות כן. אנו מתפללים בדרכנו לעבודה ובשובנו משם אל המחנה. אנו צועדים בשורות סגורות כשהחזן צועד באמצע. הוא אומר את התפילות בקול רם ואנו עונים אחריו. ציבור של אסירי עולם מדבר עם אלהיו ומגיע אל השאלה שנשאלה כבר בתקופת הרוגי המלכות: רבונו של עולם, זו תורה וזו שכרה?

הילדסהיים

תחנת הרכבת מפוצצת ואנו עוסקים בפינוי ההריסות. מטוסים זרים מופיעים בשמי העיר יום-יום ומפציצים את הסביבה. בהישמע צפירת האזעקה מתרחקים אנו מן השטח בליווי השומרים שלנו. אסירים נועזים מתחבאים במקום ומצטרפים לאחר מכן לקבוצה החוזרת אל העבודה. הם מסכנים את חייהם, כדי לנצל את ההזדמנות ולשבור את רעבונם במזון המצוי בקרונות מפוצצים. אחד האסירים האלה, בן שמונה עשרה, מבני הקהילה של סומבור (דייטש טיבור ז"ל) נתפס "בקלקלתו". המפקד מצווה לחפור בור במקום המעשה בין פסי הרכבת. הנער עומד בתוכו ומתחנן לחייו. דבריו האחרונים הם: "אני עוד צעיר, בן 18". המפקד אינו רוצה לשמוע את דבריו והוא יורה בו. מכסים את הבור והעבודה נמשכת. על שפתותי התפילה: "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע...! עד מתי רשעים יעלוזו...!"

בלזן

אנו צועדים מהנובר אהלם לברגן-בלזן והימים ימי הפסח של שנת תש"ה. זהו פסח ללא חמץ וללא מצה, פסח שכולו מרור. אנו מצטרפים למחנה המפורסם של בלזן. כאן שולט מלאך המות שלטון בלי מצרים. אנו פונים כה וכה ורואים רק מתים או נידונים למות. אחד הממונים מקבל אותנו "בדברי עידוד" ומכריז: "מכאן יוצאים רק יחידי סגולה - בעלי מזל ובעלי כח נפשי על-אנושי". מזון ומים

אין במקום הזה. יש רק טיפוס וכינים בכל המחנה. מצווים עלינו לגרור את אלפי הגויות המתפוררות, המפוזרות ברחבי המחנה ולהשליכן לבורות הנחפרים בקצב מהיר מחוץ למחנה.שנ[illegible]ם-שג[illegible]ם לגחיה והשיירה נעה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. אחד השותפים שלי לגרירת גויות, יהודי אלמוני, אינו עומד בנסיון. הוא משלם בחייו בעד חתיכת כרוב שהוא לוקח מתוך עגלה העוברת על ידנו, בדרכה למטבח המפקדה. לפתע מופיע קצין ס.ס. ומבלי משים יורה בבטנו. הכרוב עודנו בין שיניו והוא נופל מתבוסס בדמו. אני עומד עם שתי גויות מסביבי, מחכה לתגבורת ומהרהר בלבי. מי שאינו רואה מחזה זה, אינו יודע זוועות מהן ומי שרואה זוועות אלה אינו שוכחן לעולם.

יושבי המחנה בבלזן מרגישים כי שעת ההכרעה מתקרבת. אור וחושך, תקוה ויאוש משמשים אצלנו בעירבוביא בימים אלה. מצבנו כמצב המתואר בתורת משה: "והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך, בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה" (דברים כ"ח). והנה בימים אלה רואה אני מראה אשר לא תאמינו כי יסופר: אסירים מתקרבים לגדר התיל ודורשים מן החייל הגרמני העומד על משמרתו לירות באדם שהם מחזיקים בו. הם מסבירים לו, כי איש זה הרג אסיר אחר במצב של אפיסת כוחות ואכל ממנו חלקים פנימיים מסוימים.
החייל הגרמני מגיב בזלזול ובלעג: "האם בגלל זה עלי לירות בו?" קניבל זה, שאינו מבני עמנו,נהרג במקום ע"י עמיתיו במוטות ברזל, ואני עומד ותוהה על מצבנו. אני רואה את התהום הרובצת בין אלה שבעת צרה מאבדים את צלם האלהים שבו נבראו, לבין אלה השומרים עד הנשימה האחרונה על דמותו המקורית של האדם כיצור כפיו של הקב"ה. תהום עמוקה! תהום נצחית!

הצבא הבריטי כובש את השטח וקורא דרור לכל יושבי מחנה בלזן. אנו משוחררים עתה מן הגרמנים, אך לא מן המגפה. הטיפוס משתולל ביתר שאת ומפיל חללים בזרם גובר והולך. עתה מגיע גם תורי ותור ידידי, ד"ר קליין. כשותפים נאמנים לגורל מתגברים אנו גם על מחלה זו בכוחות משותפים. אנו שוכבים זה ליד זה ומטפלים זה בזה. במצב כזה מוצאים אותנו הרבנים הצבאיים המגיעים בעקבות

צבאות הכיבוש. אחד מהם נכנס לצריפנו ושואל על הרב מיוגוסלביה, שלפי השמועה שוכב בצריף זה. מישהו מצביע עלי ואנו משוחחים מספר דקות. אינני מסוגל לענות על כל שאלותיו, כי קולי קול ענות חלושה, אזני שומעת בקושי וזכרוני בוגד בי. הוא מוסר לי חבילת מזון ונפרד לשלום. חבילה זו באה כדבר בעתו. היא מאפשרת לי ולידידי ד"ר קליין להחזיק מעמד בימי המחלה הקשים ביותר. אני קם ומתהלך במחנה בגוף שבור ובנפש עיפה. שיכור אני ולא מיין.

<u>ברגן</u>

בניני המחנה הצבאי הגרמני לשעבר, משמשים לנו עתה מקומות מגורים חדשים וכאן מתחילה ההתארגנות. אנו מתארגנים לחיי מחנה תקינים, לעזרת אחים ולאיחוד משפחות. כאן מתקיימת התפילה הראשונה בציבור. יושבי המחנה מתכנסים בחג השבועות על המגרש המרכזי בראשות הרבנים הצבאיים. אומרים תפילת יזכור וההמון פורץ בבכי. הצעקות מסתערות על שערי השמים וים של דמעות מצטבר על פני ציבור המתפללים.

אני יושב כחדשיים במחנה זה ומקדיש את זמני לצרכי ציבור. אני מצטרף למשרדו של הרב הצבאי הנמצא בבנין המפקדה ועוזר לו ב בכוחותי הדלים בכל השטחים שהוא מטפל בהם. על אף הבדלי ההשקפות שבינינו, לפנינו מטרה אחת משותפת: לפעול לטובת שארית הפליטה. אנו מכינים רשימות של יהודים הנמצאים במחנות משוחררים אחרים, כדי להקל בדרך זו על חיפוש קרובים ועל תהליך איחוד המשפחות. אנו מנחמים אבלים ומעודדים אחים מרי נפש. הרב הצבאי מצליח לפעמים להשיג ממתקים וסיגריות ואנו מחלקים אותם בין הפונים אלינו. המחפשים את בוראם ומבקשים חידוש חיי הדת והמסורת מקבלים סידורי תפילה צבאיים ומזוזות סמליות. אין לנו תשמישי קדושה אחרים בימים אלה.

ממשיכים עדיין בהבאת הקרבנות לקבר ישראל ובציון הקברים, קברי אחים, במצבות עשויות עץ בצורת מגן דוד ויושבי המחנות כבר מתחילים לרקום את חלום העתיד ולבנות חיים חדשים על הריסות העבר. הניצנים הראשונים נראים במחנה. זוגות מופיעים במשרדו של הרב

הצבאי ומבקשים להתחתן כדת משה וישראל. מאות אחים מובאים עדיין לקבורה מדי יום ביומו והנה מעמידים חופה לזוג צעיר ומבקשים ממני להשתתף בסידור הקידושין. מתחילים בתפלת "אל מלא רחמים" ומסיימים בשירה בצוותא: "זינגטשע אללע יידעלעך..." ואני עומד ותוהה, מאזין ומקשיב, ומחפש מקורו של כח נפשי זה.

אני עוזב את ברגן בלזן עם הטרנספורט היוגוסלבי כשברכות החברים והשותפים לגורל מלוות אותי. אנו נפרדים בלחיצות ידים, במבטים ודמעות המדברים בעדם, ואנו מאמינים בשעה זו, כי כל הדרכים מוליכות לארץ האבות.

<u>סומבור (יוגוסלביה)</u>

שרידי הקהילה חוזרים לעירם וגם אני ביניהם. רובם אינם מוצאים עוד את בני משפחותיהם וגם אני ביניהם. אני מנסה לארגן מחדש את חיי הדת והמסורת ואינני מצליח. הכופרים משתלטים על הקהילה היהודית. אני מתקשר עם האירגון המתאים ומחפש מועמדים לעליה. התפילות של ראש השנה, יום הכיפורים וחג הסוכות מתקיימות בבית הכנסת הקטן. אני נואם, מעודד ומנחם. המתפללים עולים לתורה ומברכים. אחד מהם, יהודי דתי לשעבר, מסרב לברך ולוחש באזני: "אדוני הרב! אינני פונה עוד לה' אשר לקח את אשתי ואת ילדי, רק עוד בקשה אחת יש לי אליו: שיקח גם את חיי". ברגע זה מהרהר אני שוב בגורלנו, בגורל הכלל ובגורל הפרט. הקרובים מתרחקים והרחוקים מתקרבים. זוהי אחת החידות הסתומות של תקופת השואה. ולמה הדבר דומה? לפרה האדומה המטהרת את הטמאים ומטמאה את הטהורים. ברם, אם הפרה האדומה "חוקה" היא שאין להרהר אחריה, הרי גם השואה גזירה היא שאין בכוחנו לערער עליה ולהרהר אחריה. אני אוסף את המועמדים לעליה ואנו נוסעים לאיטליה, בדרכנו לישראל. מכאן אני שולח מכתב פרידה לקהילת סומבור וממשיך בדרכי - בדרכו של אסיר עולם.

אסירי מחנות הריכוז מתרחקים במרוצת הזמן מן התמונות, אך לא מן ההרהורים. הרהוריהם אינם זכרונות העבר בלבד. הם פונים גם אל העתיד מתוך ראיית הנולד. הרהוריהם של אסירי עולם פירושם בכיה לדורות ובתוכנם כלול הצו: זכור! דברי ימי השואה האלה לא יעברו

מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם! הרהורים רגילים שבלב שייכים לרשות היחיד. הרהוריהם של אסירי עולם יוצאים מן הכלל. נחלת רבים הם וגורל האומה משתקף בהם. הרהורים אלה מורכבים מזכרונות של אבל ומרעיונות של נחמה. ראית גיא ההריגה כרוכה באמונה בתחית העצמות היבשות. כי הרי כך אמרו חז"ל: "המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה". (ב"ב ס׳ ע"ב).

ד
שרידי הקהילה

שרידי קהלת סומבור שנותרו בחיים אחרי השואה מונים כ-200 נפש. כ-100 משרידים אלה חיים היום בישראל. בשנת 1960 הקימו מצבת זכרון לקהלת סומבור בהר-ציון, ירושלים וכתבו מגילת הנצחה לזכר קדושי הקהלה. המגילה מפרטת שמות הקדושים ומקומה בצד המצבה. מאז הם מתכנסים מדי שנה בשנה, ביום יא' בסיון, בהר-ציון ועורכים אזכרה לקדושי הקהלה. הם באים לכאן מכל קצווי הארץ, מדליקים נר נשמה, לומדים משניות, אומרים קדיש, מאזינים לדברי זכרון ונהספה מפי הרב האחרון של הקהלה* שומעים תפילת אל מלא רחמים מפי החזנים גרוס וגינס - מיוצאי הקהלה ומתיחדים עם זכר יקיריהם-קדושיהם במרתף השואה המשמש גל-עד לכל קרבנות השואה של האומה. אזכרות אלה מתארגנות ע"י חבר של פעילים: הגב' ר. לנדאו וה"ה א. הץ, א. גרוס.

להלן תצלומי מצבת הזכרון ומגילת ההנצחה שבהר-ציון בירושלים:

---

* כותב שורות אלה.

... ואין לנו מנחם
כי עלה הבורת
על הורים אחים ואחיות זקנים
נשים וטף הקדושים והטהורים
מק"ק סומבור
והסביבה הי"ד
SZOMBOR ÉS KÖRNYÉKE
...ו ב-ט' באייר ו-י"א סיון תש"ד
...ה ע"י חיות האדם הנאצים
...ריהם ימ"ש ונהרגו ונשרפו הי"ב
על קדוש השם
ולזכר
הקדושים שנהרגו ומתו מרעב חולי
ועבודת פרך במחנות עבודה
תנצב"ה

ב"ה

כי דרש דמים אותם לא שכח צעקת ענוים
תהלים ט' י"ג

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם
תהלים ע"ח ו'

מגלת הנצחה

במגילה זו אנחנו מנציחים את שמותיהם של קרובינו למען תת להם שם וזכר עולם
תהי המצבה הזאת ומגלה זו גל עד לקדושים ולטהורים שפתיל חייהם ניתק באופן כה מחריד ואכזרי תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים ותהי המצבה הזאת ומגלה זו אות קלון לחרפה ולדראון עולם למרצחים הטמאים ששפכו דמי נקיים

ידריך הדם הנקי את מנוחתם ואל יתן מרגוע לנפשם שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה'.
אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלת קדושים וטהורים כזהר הרקיע מזהירים את הנשמות של מאות רבוא מישראל זקן ונער אנשים נשים וטף שנהרגו על קדוש ה' שנשחטו ונחנקו ונשרפו לאפר ע"י הגרמנים הצוררים ימח שמם.

אברהם ליפוט
אברהם קרולינה
אברהם אוסקר
אברהם פרנקה
אברהם קטלין
אברהם רוזה
אברהם קלרה
אברהם יוסף
אברהם ליאונורה
אברהם יהודית
אצל ארנה
אצל שנדור
אצל בלה
אצל ארנסט
אצל אלווירה
אצל רוברט
אקרהלט צציליה
אדלר פירושקה
אדם יולן
אלטמן אאוגן
אלטמן מרגיטה
אלטמן אנא מריה
ארטו רוזי
ארטו יובן
אושפיץ רודולף

אושפיץ מרגיטה
אושפיץ סטבן
ארנפלד הנריך
ארנפלד אסתרה
ארנפלד אדית
ארנפריד ארפד
איזנברג יליסבטה
איזלר ברטלן
אנגלסמן קרלו
אנגלסמן סקרולטה
אנגלסמן אלכסנדר
אנגלסמן סטבן
אנגלסמן סוזנה
אנגלסמן קוקר
אנגל קרלו
אנגל הרמינה
אנגל שלמון
אנגל אלה
אנגל יוליאנה
ארנסט ארנקה
ארנסט אוסקר
ארנסט נטי
ארנסט פיליפ
ארנסט בלנקה
ארנסט יוליה

ארנסט מתיה
ארנסט ניזלה
ארנסט מרגיטה
ארליך לינה
ארליך יוסי
איזק קטלין
אובלט ארנקה
אובלט פנקו
אובלט סרנה
אובלט מרינקה
אופנר פירישקה
אופנר אנא
אופנר אינגן
אופנר אגניאטה
אופנר אמיל
אולך רוזה
אוסר יעקב
אוסר רגינה
אינדריג שרלוטה
אינדריג אילונקה
אינדריג זיגמונד
אברני עמנואל
אברני רוזה
אלקלאי איבי
אלקלאי סיליביה

אלקלאי לאונקה
בלת יוליה
ברני רוזיצה
ברקן שלמון
באומגרטן איגנאט
בק שרלוטה
בק בלה
בק רוזה
בק אנא
ברנר קרלו
ברנר מרגיטה
ברגל מלוינה
ברגל ארנולף
ברגל אילונה
ברגל פבלה
ברגל ליפוט
ברגל מרגיטה
ברגל ורה
ברגל יוסיף
ברגל מקשה
ברקי אנא
ברקוביץ שמו
ברקוביץ אילונה
ברקוביץ ניקולה
ברקוביץ קסניה

ברמן אוא
ברמן ערגה
בירנבאום משה
בירנבאום חיה שרה
בירנבאום הרב זאב
בירנבאום גיזה
בירנבאום זלה
בלאיר ארולף
בלאיר אילקה
בלום יודית
בלום אלכסנדר
בלום איגנאט
בלום קטלין
בלום ברטה
בלום הרמינה
בלום איקו
בודור אלכסנדר
בוץ פאולה
בוקור יתקה
בוקור מירקו
בוקור ולדיסלב
בוגרי ארנולד
בוגרי מרגיטה
בוגרי ולדיסלב
בושן אזידור

בוהב דיאנורה
בכואלד טרזיה
בכואלד אנדור
בכואלד טרזיה
בראון אוסקר
בראון קלרה
בראון אנטון
בראון אאוגן
בראון יולאן
בראון ערגה
ברינר קרלו
ברינר קטלין
ברינר מירקו
ברינר יליקבטה
ברינר ולדיסלב
ברינר מרגיטה
ברינר מרים
ברינר איזאן
ברינר אלכסנדר
ברינר [illegible]
ברינר אילונקה
ברינר ליזבית
בראוור רוזה
בראוור [illegible]
בראוור [illegible]

ברגובה איגנאט
ברוק קרלו
ברוק ליאו
ברוק אנא
ברוק פרנציסקה
ברוק תומו
ברוק פאלי
ברוק נאטי
ברוק יוסיפ
ברויר פביאן
ברויר סידוניה
ברויר לינקה
ברוק אמא
בראון בצי
ברייר הרמינה
ברזילק טרז
בוש אילונה
בוקור אמרה
בוקור לילי
גבור זורייתה
גל זיגמונד
גל רוזה
גרגל מריה
גבירן ארולף
גבירן איבה

גבירן ארנולד
גבירן רות
גבירן אינקו
גבירן ארנסט
גבירן גיתה
גבירן לילי
גבירן רוכהט
גליד הנריק
גלדברג מתילדה
גולדברג חזידר
גולדארביתר לאורה
גולדמאן ארנסטה
גולדמאן יולנקה
גטרה הזו
גטרה יוסיפ
גומבוש ילקה
גומבוש סרנה
גומבוש אמא
גומבוש מרגיטה
גומבוש בדי
גומבוש פירי
גומבוש יליסבטה
גומבוש אאוגן
גומבוש יולישקה
גומבוש לילי

גרבינסקי אאונז
גרבינסקי גרי
גרבינסקי הלגה
גרוס מיהילא
גרוס וילמה
גרוס ורה
גרוס רוזה
גרוס טרברט
גרוס מברו
גרוס גיזלה
גרוס ארנסט
גרוס טיבור
גרוס יוסיפ
גרוס רוזה
גרוס סרנה
גרוס ארמין
גרוס קלרה
גרוס שנדור
גרוס אדלה •
גרוס יוסיפ
גרוסברגר דוד
גרוסמן ניקולה
גרובר גיזלה
גרינבאום אלדר
גרינבאום יוליה

גרינבאום אמיל
גרינבאום יולאן
גרינבאום טרנקה
גרינברגר ברטלן
גרינברגר בלנקה
גרינברגר אמרה
גרינברגר קטי
גוסמן יוסיפ
גוסמן יולאנה
גוסמן כטבן
גוסמן לורה
גוסמן מירקו
גוסמן יוסיפ
גוטמן אאוגן
גוטמן יוסיפ
גינץ ברנט
גינץ רגינה
גינץ מרתה
גולדברגר מנצי
גולדברגר אנדריש
גולדברגר מריה
גולדברגר פטר
גולדברגר סרן
גולדברגר בורישקה
גולדברגר יולישקה

גרוס טרז
גרו אוסקר
גרו אילונקה
דניאל ארמין
דניאל איבה
דניאל פירושקה
דניאל מסי
דיטש ארמין
דיטש מלדינה
דיטש מלניה
דיטש אוסקר
דיטש ברונו
דיטש ארפר
דיטש אנא
דיטש כטבן
דיטש טיבור
דמוטור פטר
דרליך ליזרבית
דרליך טרזיה
דרליך אמליה
דרליך לידיה
דרליך ארולף
דרליך יולן
דרליך אילונה
דרליך קרלו

דרליך ברברה
הברפלד יוסיפ
הברפלד רוזי
הס אלכסנדר
הס שרלוטה
הס מנדולנה
הס אנדריה
הס אנא
הולברור אגניאט
המבורג גיזלה
האוזר פאל
האוזר שמו
האוזר בלנקה
האוזר לדיסלב
הרצל הרמינה
הרצל מריה
הרצל וילים
הרצל מיכאלו
הרצל יליסבטה
הרצת ליפוט
הרצוג אירינה
הרמן איגניאט
הרשקוביץ אלכסנדר
הקסטר שמו
הקסטר שרלוטה

הלפרין לודביג
הלפרין אושר
הירש אאונן
הירש סופיה
הירש סטבן
הירש לדיסלב
הירש ילנה
הירש יוכן
הירש מירה
הופמן שרלוטה
הולצר מרתין
הולצר אירנה
הולנדר מכרח
הולנדר ארנקה
הוניג איסו
הוניג יליסבטה
הורוביץ ליפוט
הגדיש ארזבט
הגדיש שנדור
הגדיש מקלוש
הגדיש טרז
וידה אטלקה
וארו איסו
וארו צציליה
ואמושי יט

ולטר מקשה
וצאי אדלה
וג יאנוש
ויג אנדריה
ויג ולדסלב
ויג קרלו
ויג יליסבטה
ויג גברה
ויג ניקולה
וולקנשטין הלנה
וודל ארולף
וודל הרמינה
וודל אלה
וגנר בלה
וגנר
ואמושר גבור
ואמושר רגינה
ואמושר ארנולד
ואמושר רוזה
ואמושר אדית
ואמושר
וידינגר פרנס
וידינגר יליסבטה
וידינגר נורברט
וינברגר קטלין

ויס אוסקר
ויס ולריה
ויס איבן
ויס בלה
ויס הוגו
ויס לואיזה
ויס גורגה
ויס ברנט
ויס אירמה
ויס סטבן
ויס אולגה
ויס זוריצה
ויס מירה
ויס פרידה
ויס איזידור
ויס צציליה
ויס ורה
ויס הרמן
ויס לנקה
ויס פיצי
ויס רבקה
ויס טוביאס
ויס רחלה
ויס יוסיפ
ויס הוגו

ויס אלה
ויס ורה
ויס יעקב
ויס יליסבטה
ויס אלפרד
ויס גורגה
ויס ארלה
ויס קטיצה
ויצברגר יוליה
ויצנפלד יוסיפ
ויטנברג יוסיפ
ויטנברג מרגיטה
ויטנברג מירקו
ויטנברג ורה
וולנר ויליפ
וולנר רוזה
וולנר אוטון
וולנר ליאופולד
וולהימר ילנה
וידר בלה
וידר אירמה
זידנר ארולף
זינגר כארי
זינגר ארפד
זינגר אנא

זינגר אדולף
זינגר קלמון
זינגר פרידה
זינגר סטבן
זינגר גזה
זינגר מריה
זאם אדם
זאם כרנה
זאם אלכסנדר
זאם וילים
זאם כאני
זאם אירנה
זמן כימון
זמן פלורה
חי אלכס
חי גיזלה
חי יוליה
חי אירנה
חי יוסיפ
חי פבלה
חי אנא
חיזש איזידור
חיזש קלרה
טיטלבאום יעקב
טיטלבאום פאני

טיטלבאום מקשה
טיטלבאום פירושקה
טאור יליקרטה
טלז ולדיסלב
טלז פרניה
טלז אנא
טלז איבה
טלז אלכסנדר
טלז ארזבט
טלז מרישקה
טלז אירן
טראוב פרנץ
יטלס אירמה
יעכין לאורה
כהן שמו
כהן רוזה
כהן אלכסנדר
כהן קלרה
כהן יודיתה
כהן ארסין
כהן גיזלה
כהן ארתור
כהן ינקה
כהן דיתה
כהן קרלו

כהן אולגה
כהן דוד
כהן אידה
כהן לדיסלב
כולב אמרה
לנדאואר אירנה
לנדאו גזה
לנדאו אדולפינה
לאופר מרק
לאופר סאלי
לסלו גינה
לאזר שרלוטה
לבוביץ פבלה
לדרר גיזלה
לדרר רזה
לדרר יולן
לדרר יוליה
לדרר ינקה
לדרר אמרה
לדרר מרגיטה
לדרר קרלו
לדרר זליקו
לדרר אולגה
לדרר גורגה
ליכטר פיליפ

ליכטר שרלוטה
ליכטר פירושקה
ליפשיץ ארסין
ליפשיץ אאונן
ליבקוביץ אנדריה
ליפקוביץ מנצי
לוי־ין רוזה
לוי־ין אולודר
לוי־ין מרגיטה
לוכל הרסינה
לווי אלה
לווי סידוניה
לוקץ יליסבטה
לוקץ גורגה
לוכטיג יוסיפ
לוכטיג ילנה
לוכטיג ליויש
לוסטיג אמא
לוקס בטי
לוקס אנדריה
ליכטר שרנא
ליכטר פינל
ליכטר ליבה
ליכטר דבורה
ליכטר פרל

לדרר אירן
מדר רוזה
מדר מלוינה
מדר ורה
מדר אריקה
מדר מירה
מירוביץ ליאו
מנדל דזידר
מנדל אולגה
מנדל פבלה
מנסברג לדיסלב
מנסברג אלכסנדר
מרקטו לאונה
מרקין פאולה
מר דגמוגד
מסנר מרקוס
מסנר ליזביטה
מסנר מקדולנה
מסנר פרדינד
מסינגר רגינה
מסינגר גורגה
מזאי סרנה
מזאי לורנט
מזאי ניקולה
מילר אדלה

מיתלר הרמינה
מורן יולנקה
מוסקוביץ הרמן
מוסקוביץ פאני
מוזס יליסבטה
נג בלה
נג אירינה
נג אנטה
נג אאוגן
נג פלורה
ניסר רוזה
נמס גולדשמיד
נימן אנדריה
נימן שרה
נימן יוסיפ
סלמון זולטן
סלמון אדית
סלנפריגר ויקטור
סלנפריגר עמליה
סלנפריגר יוסיפ
סטירום מברו
סטירום ילנה
סולואי קטלין
סנטו איואן
סנטו איזידור

סנטו וילמה
סנטו ולדיסלב
סליש אאוגן
סליש אטלקה
סליש אלכסנדר
סליש ליודביט
סקלי שמעון
סקלי יליסבטה
סקלי רוברט
סקלי יודית
סקלאי ינקה
סקלאי רוזה
סקלאי גורגה
סקלאי קטלין
סקלאי אלפרד
סקלאי יודית
סקלאי רוברט
סלרד פירושקה
סוקה יוסיפ
פסקוס ארוין
פאונן ארמין
פאונן צציליה
פאונן אוגוסטה
פרלס זיגמונד
פרלס מריה

פרלס גרגה
פרלדיק הינקו
פרלדיק ילנה
פרלשטין בלה
פרלשטין יליסבטה
פרלשטין אלכסנדר
פרלשטין אטלקה
פרלשטין אירנה
פילישר יאקוב
פילישר פלאורה
פינטו אלברט
פיליפ ליפוט
פיליפ יליסבטה
פיליפ איואן
פולצק יוסיפ
פולצק גיזלה
פולצק אמליה
פולצק זיגמונד
פולק לאזר
פולק יוסיפ
פוליצר מטו
פוליצר יוזפינה
פופר וילמה
פופר נגדור
פופר שנדור

פופר קרולינה
פרסברגר ברטה
פרסברגר אאוגן
פרסברגר יליסבטה
פרסברגר מריה
פרסברגר קטלין
פרסברגר ארנסט
פרסברגר יוליו
פולדוארי בורישקה
פישר טרז
פאיירורקר ברנט
פינקלשטין מתיה
פישר רוזה
פישר תאודור
פישר ינקה
פישר טרזיה
פישר ברנט
פישר טרזיה
פישר אנדריה
פישר גיזלה
פישר סימון
פישר סופיה
פישר מריה
פישל ארתור
פישל שארי

פליש יוליה
פליש קטלין
פליש אוסקר
פליש ארנקה
פליש אגא
פליש רוברט
פליש גזה
פליש רוזה
פליש פטר
פלישמן רוזה
פלישמן מברו
פליגלמן אמרה
פליגלמן אלזה
פליגלמן טומה
פליגלמן אוסקר
פליגלמן רחליה
פלדוארי קטלין
פלדוארי בורישקה
פלדש מיכאלו
פרנק אנדריה
פרנקל יובן
פרנקל גורגה
פרנקל יוזפינה
פרנקל לאה
פריש קלרה

פרייש ורוניקה
פרידמן פאני
פרידמן ברברה
פרידמן לדיסלב
פרידינגר מרטין
פרידינגר יוליאנה
פרידינגר גזה
פרידינגר גורגה
פרידינגר אמרה
פרידינגר מרק
פרידינגר הוגו
פרידינגר יאנויש
פרידינגר יאנושנה
פרידינגר ורה
פרלס יוזף
פרלס יוזפיי
פרלס קטו
ציזל ליודבית
ציזל לאונטין
ציזל יוסיפ
צוקר פרניה
צוקר ילנה
קלרור טסטה
קלסן אמרה
קנטור אאוגן יוסיפ

קמף אוסקר
קאופמן אלכסנדר
קאופמן איגנאט
קאופמן רוזליה
קאופמן ליודבית
קאופמן אטלקה
קאופמן יוליה
קאופמן ניקולה
קאופמן יובן
קאופמן פרידה
קאופמן יוסיפ
קלמן יוסיפ
קלמן אולגה
קלמן פבלה
קלמן מגדה
קרני פלורה
קרני ארנה
קרני אמרה
קרני בורישקה
קרני אגנזה
קרני אלכסנדר
קרני אנדרי
קרני מונצי
קורן מרגיטה
קסלר סידוניה

קסלר קרלו
קירשנר מיכאלו
קירשנר צציליה
קיש אאוגן
קיש יולנקה
קיש סטבן
קליין אלכסנדר
קליין ארנסט
קליין ארון
קליין אירנה
קלינר אדולף
קלישר טרזיה
קנקר שמו
קנקר ברברה
קולמן דזה
קורליק הינקו
קורליק יולנקה
קורן יאקוב
קורן ינקה
קלצאי מרגיט
קוניג ליפוט
קוניגסברג אלעזר
קוניגסברג שרי
קוניגסברג אלכסנדר
קוניגסברג אמרה

קוניגסברג ילנה
קוניגסברג רוזה
קוניגסברג טרזיה
קראוס הרמן
קראוס נוזפינה
קראוס יוליה
קראוס לאורה
קראוס אלכסנדר
קראוס אלכסנדר
קראוס הלנה
קנטור ברטה
קסלר פלורה
קסלר מרגיט
קסלר קרול
ראזן אמיל
ראזן וילמה
ראזן ליאו
ראזן אלי
רבינסקי גברה
רבינסקי צציליה
רייך שלומון
רייך שימה
רייך ברודר
רייך הוגו
רייך ברברה

ריין הרמינה
ריין ארתור
ריין מרתה
ריין איסה
ריין רוזיצה
ריין סוזנה
ריף דזידר
ריף מתילדה
ריף רוזיצה
רוביצק יאקב
רוביצק סידוניה
רודר דזידר
רודר מריה
רונאי סידוניה
רונאי יליסבטה
רוסנברג רודולף
רוסנברג אטוס
רוסנברג איבה
רוסנברג איזידור
רוסנברג פאולה
רוסנברג אלכסנדר
רוסנברג ילנה
רוקנפלד אאוגן
רוקנפלד יודיתה
רות יוסיפ

רות יובן
רותמילר וילים
ריתמילר קלרה
רוס דזידר
רוס הרברט
רוזמן יוסיפ
רוזנטל רוזליה
רודר אוסקר
רודר אלה
שפסר יאקוב
שפסר מרגיטה
שפסר אלזה
שפיצר הרמן
שפיצר רגינה
שפיצר וילים
שפיצר יוליאנה
שפיצר צציליה
שפיצר סטבן
שפיצר אלכסנדר
שפיצר הרמין
שפיצר גורגה
שפיצר רודה
שפיצר מרתה
שפיצר איזידור
שפיצר פלורה

שפיצר גרטרוד
שפיצר ולדיסלב
שטיין וליב
שטיין לודבית
שטיין אירמה
שטיין מרגיטה
שטיין נדור
שטיין מרגיטה
שטיין קלרה
שטיין יוסיפ
שטיין מיכאלו
שטיין יוזפינה
שטיין אלכסנדר
שטיין זלי
שטיין אוטו
שטיין יליסבטה
שטיין ורה
שטיין צציליה
שטיין זוזה
שטינר רוברט
שטינברג ברטה
שטינפלד ארמונד
שטינפלד אלוירה
שטרסר גזה
שטרסר מרגיטה

שטרקר תאודור
שפר מרק
שפר איבה
שפר יליסבטה
שפר גרטה
שר ארמין
שר אירנה
שר הינקו
שר פרנציקה
שפר יוזפינה
שפר סתיה
שפר ברנה
שפר פרנץ
שפר קלרה
שפר יוליאנה
שפר יוסיפ
שפר אאוגן
שלזינגר ילנה
שלזינגר קלמן
שלזינגר מרגיטה
שלזינגר פטר
שלזינגר מיכאלו
שרייר ולדיסלב
שרייר יובן
שולצבך הלן

שור בך אאוניה
שנברון שנדור
שנברון יולישקה
שנברון מיקלוש
שנברון יוזף
שנברון אילונקה
שנברון מרת
שנברון אשטבן
שנברון מרגיט
שנברון ארא
שנברון ארנקה
שנברון וילמוש
שנברון אלבירה
שנברון קלרה
שנברון דלסוש
שנברון זיגמונד
שנברון פרנץ
שנברון אולג
שנברון בנו
שנברון יוליצקה
שנברון ורה
שנברון גולה
שנברון לסלו
שנברון לסלו
שנברון אמרה

שנברון טיבור
שנברון לסלו
שנברון רוזי
שנברון שנדור
שנברון גרטה
שנברגר מקשה
שנברגר רגינה
שנברגר יוסיפ
שנברגר אלכסנדר
שנברגר מירקו
שנברגר ורה
שנברגר קלרה
שנברגר אגוטה
שנברגר דזידר
שנברגר ולדיסלב
שנברגר קטלין
שנברגר אנדריה
שנברגר הדוינה
שווארץ הלנה
שווארץ דוד
שווארץ יליסבטה
שווארץ ולדיסלב
שווארץ קלרה
שוסברגר זיגמונד
שווארץ לסלו

סלואים

נליד לסלו
בראואר רוזה
בראואר קרלו
רוביצק נדור
לאזר ולדיסלב
קובל ניד
שטלצר זוזי
קולב איבי
הקסנר סטבן
רנברגר יוסף
ותברגר הלנה

נספח

לסיום מובא כאן מאמרו של מר פ. בירנבאום, מיוצאי קהלת סומבור, כדי להוסיף תוכן וערך לדפי הזכרון הצנועים.

פנחס בירנבאום מחיי הקהלה

I. תנועות נוער ציוניות

תנועת הנוער הציונית בסומבור נוסדה ע"י ד"ר רפאל פרידמן בשנת 1912 והוא היה היושב ראש שלה עד יום מותו. הוא ניהל את התנועה באמנות ובמסירות. עוזריו היו: בר גיורא, ברנדיס, ארפין רוזנצויג ובן יום טוב ברוייר אשר התבלט במיוחד ולחם ללא חת להחדרת הרעיון הציוני האקטיבי בהמוני היהודים וגם נתן דוגמה אישית לכך, כאשר עלה לארץ ישראל ושהה בה במשך תקופה מסויימת.

כעבור זמן החלו לצוץ בסומבור תנועות נוער שונות זו אחר זו: תכלת-לבן, השומר הצעיר, בני עקיבא ואפילו סניף של צעירי אגודת ישראל. כל אלה לא התקיימו זמן רב, כי סבלו מחוסר יד מדריכה והיו נתונות בידים בלתי נאמנות של צעירים מבני המקום. התנועה לא נהנתה מתמיכת הקהלה היהודית והמבוגרים לא נתנו לה יד. בשנת 1931 הגיעו לעיר פרנץ אופנר וגיורא רודר, שני תלמידי האוניברסיטה מבני העיר, ויסדו את סניף בית"ר בסומבור. אז חל המפנה. תחילה הצטרפו לבית"ר 19 מצעירי המקום, בחלקם הגדול חיילים משוחררים, שהתמסרו בהתלהבות לאירגון הנוער. פתיחת הסניף נתנה דחיפה רצינית לענין הציוני, מכיון שהביאה להתנצחות בין אירגוני הנוער השונים, דבר שעורר ענין רב בקרב כל בני הנוער ואף גרם לתסיסה בקרב המבוגרים שעד אז היו אדישים לענין הציוני. מפקד בית"ר הראשון בעיר היה אליעזר ספר, הנקרא היום אליעזר יצרן, וחי עמנו כאן בישראל. הוא עמד בהתלהבות במערכה וניהל את הסניף עד 1934. אז מסר את הפיקוד לצעיר בשם סקלי שאף הוא הצטיין במסירותו הרבה, והסיף ללימוד השפה העברית בה הוא שלט די יפה. בעזרתו של בן יום טוב ברוייר שחזר בינתים מארץ ישראל נתקיימו שיעורי עברית לכל המעונינים ללא התחשבות בהשתייכותם המפלגתית. בשלב זה היה כבר ויכוח ער בין יהודי העיר אודות הזרמים הציוניים השונים, והשאלה היתה איזה מהם הוא הזרם הנכון והצודק ביותר.

ויכוח זה התפתח לעתים לממדים כאלה שגרמו עגמת נפש לקהילה היהודית והדאיגו את פרנסיה וראשיה מפני חילול השם שעלולים לגרום בקרב האוכלוסיה הלא-יהודית בעיר. - בשלב מאוחר יותר היה כבר נשוש "הקרב לכיבוש הקהלה" - כפי שהתבטא הרצל בזמנו. בסופו של דבר נשלח הרב המקומי, ד"ר ש. גוטמן, לסיור בארץ ישראל, כדי לראות במו עיניו את מצב העניינים ולהחליט, איזה היא הדרך הנכונה ללכת בה. בינתיים נסגרו כל מועדני תנועות הנוער הציוניות שהתמקמו בבנייני הקהילה. הרב ד"ר גוטמן שהיה תלמיד חכם מובהק ונואם בחסד עליון נחשב כתומך בזרם הציוני הרשמי, שלו היה רוב מוחלט בקהילות יוגוסלביה, כביתר קהילות הגולה, וכרב המקום חייב היה לשחות עם הזרם הזה. - בתקופה זו היה מפקד הקן של בית"ר פנחס בירנבאום. בהעדר מועדון התקיימו פעולות הקן בחצר בנין הקהלה. בית"רים רבים נרשמו לאגודת הצלפים שבחסות הצבא היוגוסלבי והתאמנו באופן שיטתי בתרגילי ירי במיתקני הצבא ובהתחרות המחוזית בקליעה - שרוב משתתפיה היו אנשי הצבא הסדיר - תפסו שני חברי בית"ר את המקום הראשון בין האזרחים.

בינתיים חזר הרב מארץ ישראל וכל אנשי הקהלה התאספו - לראשונה בתולדות התנועה הציונית בעיר - בבית הכנסת, ולא באולם ציבורי, כפי שהיה נהוג לפני כן, כדי לשמוע את דברי הרב. על גודל המתיחות ששררה בנידון יכולה להעיד נוכחותם של כל אנשי הקהלה, לרבות אנשים שזו הפעם הראשונה ביקרו בבית הכנסת או באסיפה יהודית כל שהיא. למרבה הפלא שינה ביקורו של הרב בא"י את השקפתו והפך למתנגד הזרם השמאלני השליט. גרם לכך, בעיקר, הטעם הרע שהשאירו בנפשו חגיגות האחד במאי שחזה בהן בארץ הקודש. הוא תיאר בכעס רב את תהלוכת האחד במאי על סיסמאותיה הנבובות ועל דגליה האדומים. הוא סיפר, בין היתר, כי כאשר שאל צעירים ממשתתפי התהלוכה "מה העבודה הזאת לכם" עוררה שאלתו מהומה כזאת שמיהר להימלט כל עוד נפשו בו. אחרי דיווחו של הרב שוב נפתחו המועדונים והויכוח התחדש ביתר ערנות ומרץ, כשבית"ר מלאה עידוד מנאומו של הרב - אם כי הרב עצמו לא שינה את יחסו אליה. הקהילה היהודית נכנעה ו"נכבשה" ובכך נפתחו אפקים חדשים בפני התנועות הציוניות בעיר. התנועה הציונית השמאלנית פשטה צורה ולבשה צורה ללא כל מטרה מוגדרת - מהשומר הצעיר לתכלת-לבן ולבני עקיבא. הרבה זמן, כוחות וכסף בוזבזו

לויכוחי סרק. גם בית"ר היתה נתונה לזעזועים רבים, הואיל ומפקדיה התחלפו בזה אחר זה. פנחס בירנבאום עזב את סומבור בדרכו לארץ ישראל ואת הפיקוד תפס אחיו, אפרים, וכאשר גם הוא עלה ארצה, באו אחרים: גרגיל, מנצי המבורג, בר כוכבא שטרן ושנברגר. קומץ בית"רים הספיק לעלות ארצה בעליה ב', בטרם ירדה השואה האיומה וקומץ אחר הנשאר לפליטה הגיע ארצה בתום המלחמה. אפשרויות ההצלה בעליה ב' לא נוצלו. אלה ששאפו לעלות והריחו את העומד להתרחש היו ברובם חסרי אמצעים לכך, ואילו בעלי האמצעים לא האמינו במה שעומד להתרחש, על אף כל ההזהרות מצד מנהיגים ציוניים, ואף סירבו לעזור בכספם לאלה שרצו לעלות. אין ספק, כי אלה היו הגורמים העיקריים שתרמו לממדי השואה.

II. הקהלה האורטודוכסית

הקהלה היהודית האורטודוכסית בסומבור נוסדה בשנת 1923. המתפללים נתקהלו בהתחלה בבית הכנסת החורפי של הקהלה הגדולה, מכיון שמבחינה חוקית לא היתה להם עצמאות (אוטונומיה). לפי התקנון של איגוד הקהלות היהודיות ביוגוסלביה אפשר היה לקבל עצמאות רק אם היו, לפחות, 40 חברים מבוגרים שפרשו מקהלת-האם על מנת ליסד קהלה אורטודוכסית, בהיותם דתיים הרבה יותר מחברי קהלת-האם.

לגבי היהודים בסומבור התנהל ויכוח חריף ועקשני, אם הפילוג של קומץ אנשים (7-8 חברים מתוך כ-420 משלמי מסים) לשם שמיים הוא בא, או שמא אין לו אלא רקע אישי או כספי בלבד. עובדה היא, כי הפילוג התחיל בזמן שהתקיימו הבחירות של הנהלת מוסדות הקהלה והגבאים ובעקבות אי-בחירת אחד הפורשים - אשר ראוי היה בהחלט, מבחינה דתית, להיבחר - ומתוך הפילוג הזה שלא בא הפילוג לשמו. כאמור, באין ברירה נאלצו הצדדים להפגש בבית הכנסת. כתוצאה מהחיכוכים והמריבות שנגרמו בשעת התפילה הגיע המצב לידי כך, שכבר בסוף החורף הראשון היה הכרח להיפרד לגמרי. - כך עברו המתפללים האורטודוכסים לדירתו הפרטית של יוסף גרוס ברחוב פלוריאן. ליוסף גרוס היו 4 בנים ושתי בנות. למתפללים אלה היו שייכים גם אברהם יהושע גבירץ

ו-3 הבנים שלו, אהרון, ישעיהו ומשה, קלונימוס בן יהודה ברייגד, ברוך בן ישעיהו גינס, אפרים פישל בן משה קאופמן, שמרל בן מנחם ברקוביץ, קניגסברג, בניו של המורה שנברג והאחים שלום, אברהם זאב, פנחס ואפרים בירנבאום, בניו של השו"ב, ש"ץ ומוהל של הקהלה הגדולה. לבירנבאום האב גרם הדבר הערות-בקורת רבות מהממונים עליו. הם אמרו שבניו עוזרים, בעקיפין, לקיים את המנין הנפרד. מאידך, הוא טען כלפיהם, שאין הוא רשאי להתנגד לכך, שבניו יהיו יותר דתיים ממנו וטענה, זו השתיקה את כל הבקורת. לאחר כ-3 שנים נתווספו עוד כמה מתפללים והמקום נהיה צר. אז הוכשר לתפילה בנין בחצר ביתו של יוסף גרוס וחדר הצמוד לו שימש עזרת נשים. כאן התקיימו התפילות במשך כ-6 שנים. מבחינה אדמיניסטרטיבית השתייכו המתפללים עדיין לקהלת-האם. - גם לאחר שהשיגו את עצמאותם נשארו עוד חברים של החברה קדישא והמשיכו להזדקק לשירותי הקהלה הגדולה בכל הנוגע לקנית בשר כשר ולשחיטת עופות, מאחר שמבחינה דתית השו"ב בירנבאום היה מקובל עליהם בהחלט.

בינתיים התרבו מתפללי המנין האורטודוכסי כתוצאה מהצטרפותם של חברים חדשים וכן כתוצאה מהתבגרותם של בני המתפללים שהתחתנו והקימו משפחות משלהם.

בשנת 1933 הועלה הרעיון לרכוש בנין לבית כנסת ולדאוג לשחיטה עצמאית נפרדת. הרעיון הוגשם ונקנה בנין בקרבת בית הכנסת הגדול. נבחר שוחט צעיר חרדי, ר' צבי הירש ווייס, בנו של השו"ב מאילוק, וסודרה לו דירה בבנין בית הכנסת.

תלמוד תורה לא היה בסומבור ובגלל זה למדו בני הקהלה החרדית מחוץ לעיר. כשהתבגרו נשלחו לחוץ לארץ, לארצות השכנות, כדי ללמוד שם בישיבות. בשנת 1936, אחרי התרוצצויות ומאמצים רבים, השיגו הכרה בעצמאותם כקהלה נפרדת לכל דבר. אז באה להם רווחה מבחינה תקציבית, כי לא סבלו עוד ממיסוי כפול שהגיע כמעט לגובה המסים הממשלתיים. לבסוף יש לציין, כי מבחינת מספרית דרכה קהלה זו במקום ולא התרחבה עוד, מכיון שהצעירים התחתנו, והחליפו מקומות מגורים וחלק מהם אף עלה ארצה.

ה ב ע ת ת ו ד ה

תודתי נתונה לכל הפעילים משרידי קהלת סומבור
שעזרו לי, בכל צורה שהיא, בהכנת דפי-זכרון
אלה. תודה מיוחדת לה"ה א. חץ, פ. בירנבאום,
בן-יום-טוב ברוייר ויום-טוב וייס שהגישו
מסמכים ונתונים.

א.ש.

The New Yor
Public Librar